

Å utøve kultursensitivitet overfor eldre beboere på sykehjem

Gunn Tove Minde

Innledning

Abstrakt

I artikkelen rettes fokus mot en kultursensitiv tilnærming i helse- og sosialtjenesten gjennom faget miljøarbeid. I og med at Norge blir mer og mer flerkulturell, møter fagfolk nye utfordringer i forhold til nye innvandrergupper. I Stortingsmelding 13 slås det fast at det flerkulturelle og internasjonale perspektivet skal prege utviklingen av utdanningsinstitusjonene. På Høgskolen i Harstad har undertegnede arbeidet med kulturforståelse og en kultursensitiv tilnærming i mange år, både pedagogisk og forskningsmessig. Denne artikkelen baserer seg på noen av de erfaringene som vernepleierstudenter har gjort i faget miljøarbeid med eldre pasienter på sykehjem, mens de har vært i praksis andre året i vernepleierstudiet. Resultatet av en kultursensitiv tilnærming, bidro til å gi studentene et mer helhetlig bilde av de eldres livssituasjon. Samtidig skjedde det en utjevning av asymmetrien i forholdet mellom bruker og student. De eldre endret adferd og trivdes bedre.

I denne artikkelen vil jeg vise til tre praksisoppgaver fra helse- og omsorgstjenesten der studentene har benyttet en kultursensitiv tilnærming i arbeidet med eldre. I artikkelen ønsker jeg å vise praktiske eksempler på hvordan det kan gjøres i praksis. Målet med å få studentene til å arbeide mer kultursensitivt, er at det i Nord-Norge finnes mange delkulturer, ulike etniske grupper som samer og kvener, samt nye innvandrergupper.

I det følgende skal jeg først presentere det teoretiske grunnlaget for hvorfor en kultursensitiv tilnærming er ønskelig, samt konteksten som er Nord-Norge. Deretter skal jeg definere kulturbegrepet og hva jeg legger i det. Deretter presenterer jeg en kortversjon av de eldre personene studentene valgte å følge i praksis, samt hva slags miljøtiltak de valgte for å styrke de eldres selvbylde og bedre deres trivsel. Deretter presenterer jeg metoden, før jeg drøfter hva slags konsekvenser det fikk for de eldre at studentene benyttet en mer kultursensitiv tilnærming i miljøarbeidet, og hvorfor studentene klarer å se og forstå det de ser.

Bakgrunn

Det er gjort mye forskning med eldre menneskers trivsel på sykehjem (Heggstad, 2014, Bergland, 2006). Denne forskningen slår fast at mange eldre ikke trives på sykehjemmet og lengter hjem. For å bøte på det, er det ved mange sykehjem opprettet ulike tiltak som skal få de eldre til å føle trivsel som reminisensrom. Reminisens er en aktiv og systematisk måte å uttrykke og utveksle minner, tidligere erfaringer og opplevelser i livet på (Solheim, 2009: 254). I dag er reminisensarbeid blitt anerkjent og en viktig behandlingsmetode innen demensomsorgen (Solheim, 2009). Fokuset i denne artikkelen er reminisensarbeid der studentene legger til rette for et miljø som går ut på å gjenkalle minner og som virker styrkende på den Eldres (lokale) tilhørighet, identitet og selvfølelse.

Reminisens og erindring er begrep som er sentrale ved miljøskapende tiltak for eldre på sykehjem. Det å reminisere bidrar til at de eldre får en forsterket opplevelsen av egen integritet og egen verdi, samtidig som reminisens gir den eldre tillit til egen mestringsevne og en kan dra sammenhenger mellom tidligere hendelser i livet (Heap, 1990). Det har stor betydning for den demente at han eller hun får holde fast ved sin egen fortid, noe som helsepersonell kan bidra ved og aktivt ha en minneaktiviserende holdning til den demente i hverdagen (Heap, 1990). Gjennom reminisensarbeid kan man ved hjelp av konkrete gjenstander og sesongbasert mat gi eldre assosiasjoner til levd liv. Det kan være gamle gjenstander og kulturaktiviteter knyttet til en gitt livsform som møbler, blader, fotoalbum, og musikk fra det levde livet. Det stimulerer ulike sanser som syn, hørsel, lukt og smak. Så kommer ofte minnene frem.

En oppfatning som hersker blant mange ansatte i helse- og omsorgstjenesten jeg har intervjuet, er at man tror at fortiden og minnearbeid ikke har noe betydning for mental helse, særlig for demente (Minde, 2004). Men reminisensarbeidet blant eldre har vist gode resultater (Gjærum, et, al 2014, Lillevold, 2007). Det er gjort lite forskning på minnearbeid blant den samiske og kvenske befolkning. Den forskning som er gjort (Nymo/Minde, 2014) og erfaringene vernepleierstudentene har gjort under praksis, kan tyde på at reminisensarbeid blant samer og kvener kan aktivere skjulte behov som er en del av deres minoritetshistorie.

Det skjulte Nord-Norge

Mange av beboerne i hjemmetjenesten og på sykehjem som studentene følger opp er en generasjon som har fått føle på kroppen hva det vil si å bli disiplinert til å underlegge seg den riksnorske kulturen (Edwardsen 1997). Det har konstruert en selvforståelse hos mange som handler om å være forskjellig fra andre. Kategorien «oss» om nordlendingen og «dem» om søringene lever ennå hos mange eldre. Dette er også fornorsket generasjon hvor alle skulle være like, ingen skulle skille seg ut. Likevel skiller nordlendingen seg ut. I praksis skapte denne todelingen at nordlendingene blant annet fikk problemer med å få seg hybel i Oslo på 1970 og 1980 tallet. Komikeren Arthur Arntsen har gjort et nummer av denne forskjelligheten i hans revyer om nordlendingen. Metaforen om en generasjon «som står med lua i handa», er velkjent for revyinteresserte. I tillegg ble samene og kvenene utsatt for en systematisk fornorskning i Nord- Troms og Finnmark (www.skuvla.info.no). I samfunnet i dag skjer det en styrkning og verdsettelse av kulturer som har vært lite sett eller undertrykte. Dette gjelder særlig samisk og kvensk. Men institusjonsbeboere, særlig de eldre er taus om sin kulturelle bakgrunn på norske institusjoner (Minde, 2004). De er kanskje ikke i dag så skamfull over å være same eller kven, men når de flytter inn på en norsk institusjon, er det liksom det sosiale rommet tar dem. De blir taus om hvem de er etnisk sett. Det betyr at det er en del ting de ikke vil fortelle om for å avsløre sin etniske identitet.

Rent historisk fikk ikke denne generasjonen lov til å være seg selv, blant annet når det gjaldt å snakke sitt morsmål. **Men deres etniske forskjellighet kan sees på måten de levde på, snakker om landskapet på og om nær familie på** (Minde, 2004).

Sykehjemmene er både en behandlings- og pleieinstitusjon, samt et hjem for de gamle. Likevel er det få eldre som føler at tilværelsen på et sykehjem gir en hjemmefølelse (Hauge/Jakobsen, 2008). Et av tiltakene for å gjøre miljøet så hjemlig som mulig, får de eldre ha med seg bilder og pyntegjenstander som virker identitetsbevarende for det liv de har, før de kommer til sykehjemmet. De ytre symbolene er likevel ikke tilstrekkelig for å skape hjemlighet. Til hjemmet er knyttet minner der flere generasjoner bodde sammen. Folk kunne komme og gå og hjemmet var det stedet der de kunne være seg selv og ta ut sine frustrasjoner om det behøvdes.

Kulturbegrepet

Folk nordpå har en sterk stedsidentitet, noe som flere forskere har påpekt (Meløe, 1995). Å vite at stedet og kulturlandskapets har betydning for pasientene når de flytter på institusjon, er viktig kunnskap i miljøarbeid. Studentene har utallige eksempler på fra våre eldreinstitusjoner hvor de gamle har hjemlengsel. For noen blir lengselen av hjemplassen så sterkt at de ansatte finner dem på vei hjem uansett årstid. Eline fra min hjembygd Grovfjord er et eksempel i så måte. De fant henne flere ganger på sokkelesten på vei hjem (Minde, 1995). Å inneha kulturforståelse innebærer å forstå at kulturbegrepet også innebefatter noe materielt. Den materielle kultur innebærer blant annet: landskap, bygninger, språk, livshistorie, klesdrakt/livsstil/matvaner, seder og skikker, oppdragelsesformer og ulike produkter. I reminisensarbeid i forhold til eldre har man tatt i bruk gamle gjenstander fra den tida de var ung. I tillegg benyttes det kulturprodukter og for å vekke til livet minner fra en forgangen tid som poteten, ulike typer bær, blodpølse, saueull, rokken etc.

En annen kulturtilnærming som jeg er sterk påvirket av, er kultur forstått som noe abstrakt, noe immaterielt, noe som finnes inne i hodet på folk. En kjent definisjon er Klausens sin definisjon: kultur er verdier, normer, holdninger, forestillinger og mentalitet som en person eller gruppe besitter, og som overføres til nyere generasjoner om en i en noe forandret form (Klausen, 1970).

Mange års forskning på samisk og kvensk kultur, har gitt meg en utvidet forståelse av kulturbegrepet. Kultur er også noe skjult som inneholder makt. Noen definerer det som et minoritets/majoritetsforhold. Det innebærer at majoritetsmedlemmene har makt til å definere virkeligheten på kulturelle premisser, hva som er gyldige erfaringer, verdier og normer, og hvilke handlinger og valg som kan følge av dette. Når et eldre menneske kommer på institusjon, er det om å skjule hvem de er etnisk sett, særlig i kyst og fjordområdene i Nord. De unngår å komme i situasjoner der dilemmaer rundt etnisk identitet er tema. Bringes etnisitet på bane, kan de nesten bli sint da de ikke vil bli avslørt at de er har en samisk eventuelt en kvensk identitet. Ansatte på institusjon kan også sies å være i en majoritetsposisjon og definere og gi innhold til eget arbeid og arbeidsmetoder uten å høre på «den andre». Derfor kan hjelpa bli utøvelse av makt og kontroll for å kultivere den andre inn i sitt bilde framfor behandling, omsorg og hjelp. Kultur er med andre ord et begrep med mange betydninger. Den materielle kulturen innebærer ikke bare boligen, men stedet der en bor, landskapet samt kontakten og samholdet som eksisterer folk imellom. Sykdom kan gjøre en fremmed i sitt eget hjem, og en blir mindre i stand til å delta utenfor hjemmet. Kultur er også

gjenstander som er av betydning i hjemmet, hvilke vaner, rutiner, gjøremål og aktiviteter som du fyller hverdagen med inne og ute.

Kulturforståelse eller det kulturelle blikket handler om hva slags kulturbegrep du legger til grunn for hva du ser og forstår. I denne artikkelen legger jeg vekt på at kultur er både noe materielt, noe immaterielt, skjult og noe relasjonelt som inneholder makt.

Livsfortellinger og andre fortellinger

De historier vi forteller og de vi blir eksponert for, har betydning for hvem vi er og hva vi tror på. Det gjelder både de historiene vi hører og forteller om oss selv, og de historiene som blir fortalt om andre. Forskning viser at det å kunne sin historie, få rom til å fortelle den, gir folk større definisjonsmakt over seg selv og sine liv. Å eie sin egen sannhet har en enorm betydning for identitet og selvfølelse. Det ser vi på den forskningen som er gjort der narrative metoder tas i bruk (van Manen, 1988). Å gi rom til å la pasientene, klienter og brukere fortelle sin livshistorie, er med på å bearbeide hendelser, vanskelige situasjoner og etniske dilemmaer som er inkorporert i en livshistorie.

Å la eldre fortelle historien om sine liv eller deler av det, kan hjelpe dem å sortere, se sammenhenger, sy sammen delene og skape mening. Historiefortellingen kan være at store dilemmaer og konflikter som har funnet sin løsning på handlingsplanet, blir utelatt fordi problemet ikke har funnet sin løsning på det emosjonelle plan. Det blir for pinefullt å snakke om, hevder Danielsen (1990).

Vår generasjon kan se et problem i et livsløp, men de det gjelder oppfatter ikke det slik. Vi som har vokst opp etter krigen er i en viss forstand "etnosentriske". Vi kan gå ut fra at mangel på utdanning må ha vært et problem for de eldre. Når de sier at det ikke var et problem for dem, kan vi komme til å tolke det som en slags fortregning (Danielsen 1990).

Sykdom gjør at de må integrere nye fortellinger om seg selv, som må gjenfortelles og få aksept - både i miljøet lokalt og av helsevesenet (Nymo/Minde, 2014). Det å tilhøre den samiske eller kvenske befolkning, betyr å være vokst opp med at fornorskningsprosessen har hatt innvirkning på selvbilde. Samer og kvener har i varierende grad arvet generasjoners skam og fortelser over det å være samer og revitaliseringsarbeidet for å vise at minoriteter er ressurssterke folk. Dersom studentene spør om de er same eller kvensk, svarer de ofte at de er

ingen av delene. Det som er vanlig for denne generasjonen, er at de er blitt tvunget til å skjule sin etniske tilhørighet. Men de viser sin etniske identitet på mange forskjellige måter. De har en sterk tilhørighet til stedet og kulturlandskapet de vokste opp i. Det viser at stedet er en viktig del av identiteten deres.

Kulturforståelse i miljøarbeid

Stortingsmelding 13, Utdanning for velferd har slått fast at det er behov for økt kulturforståelse i velferdsutdanningene. Behovet har økt etter at Norge har anerkjent at de er blitt et flerkulturelt samfunn. Innenfor det samiske forskningsfeltet og forskning på innvandrere og minoritetsgrupper har det kommet mye litteratur om kulturforskjeller og at dette får konsekvenser for hvordan folk vil leve livene sine.

Saus (Saus, 1998) har introdusert Meløs begreper om dødt, ukyndig og kyndig blick til praktisk barnevernsarbeid. Saus bruk av begrepene kan også overføres til helse- og sosialtjenesten i Tromsø kommune. Ansatte med bevissthet om samisk kulturtilhørighet ser i større grad samiske brukere og deres forskjellige hjelpebehov. De utviser et *kyndig* blick. Ansatte som ikke har kulturforståelse, har mer et *dødt* blick for behovsforskjeller. Så finnes det en gruppe ansatte som er seg bevisst at det er kulturforskjeller, og at det er noe som de ikke ser. Men ved å stille seg åpen og spørrende til brukeren, får de innblikk i brukernes forskjellige hjelpebehov. De utviser et *ukyndig* blick.

Et viktig maktaspekt er å kunne definere virkeligheten. Med virkelighetsbilde mener jeg forestillinger av en spesiell grunnleggende art både om hvordan verden henger sammen og om hva menneskelivet skal oppnå (Berger og Luckman, 1966). Det kan høres underlig ut, men er det sentrale punktet i diskursteorien (ibid). Det å kunne definere virkeligheten skal forståes sånn at vår erkjennelse av den gitte virkeligheten først skjer når noen setter ord på tingene. Studentene på vernepleierutdanningen har ulike virkelighetsbilder. Som nevnt synliggjør begrepene dødt, kyndig og ukyndig blick hvilken posisjon hjelper har i forhold til den enkelte bruker og hans/hennes kontekst. Oftest er hjelperen en utenforstående i forhold til brukers kultur, men de kan gjennom samtale få innblikk i deler av personens livshistorie og kontekst.

Mange studenter som har vokst opp i fornorskingsområder har et dødt blikk for kulturforskjeller. Det skyldes at de er indoktrinert med mantraet at «det er ikke forskjell». Vi er alle like, er oppfatningen. Det er først etter at studentene har fått undervisning i kulturforståelse og presentert nye begreper at de får utvidet sitt virkelighetsbilde. De ser at det er store kulturforskjeller mellom folk i Nord- Norge. Andre **studenter er på et vis redde for å avsløre seg selv og sin egen skjulte samiske eller kvenske bakgrunn dersom de bringer kulturelle forskjeller på banen.** Mine erfaringer så langt er at noen blir helt tause, andre studenter begynner å protestere når jeg presenterer et ressursperspektiv på samene. De motargumenter som de kommer med, er bygd på inngrodde fordommer om urfolk- og etniske minoriteter.

Metode

Etter muntlig tillatelse fra studentene har jeg fått tilgang til et utvalg praksisoppgaver fra 2. året på vernepleierutdanningen. Det overordnede målet i 2. års praksis er å samhandle og kommunisere med tjenestemottaker for å legge til rette for helse og trivsel. Studentene skal i fagoppgaven fortelle om en bruker de har møtt i praksis, hvilke tiltak de har satt i verk, samt resultatet av dette tiltaket. Til slutt skal de gjøre en analyse med utgangspunkt i brukeren, tiltaket og resultatet av tiltaket.

De utvalgte praksisoppgaver som presenteres her, har implementert kulturforståelse i sin analyse, men med ulikt innhold. Jeg foretar altså en andregangs analyse. Ved å bringe inn nye perspektiver og begreper, ser jeg på feltet med nye øyne blant annet hvorfor studentene er i stand til å forstå brukerne på et dypere plan. Metodisk sett er dette en utfordrende øvelse, men jeg har vært studentenes kontaktlærer, fulgt dem i praksisperioden og veiledet dem gjennom skriving av nevnte fagoppgave. Gradvis i praksisperioden har de fått en dypere forståelse av feltet. Konsekvensen er at de forandrer blikket, fra et dødt til et kyndig blikk. Slik har jeg fått fram det som van Manen (Van Manen 2007), kaller for *levd erfaring*. Levd erfaring er vanskelig å fange i begrepsmessige abstraksjoner, fremholder van Manen og sier at fenomenologiske temaer kan forstås som erfaringsstrukturer. Studenterfaringene er vevd sammen med de eldres levde liv. Det har med andre ord foregått en runddans mellom teori, metode og data (Wadel, 1991).

Jeg har fått samtykke av studentene til å benytte de utvalgte fagoppgaver fra andre års praksis.

Arbeidet er også forelagt muntlig både Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste og Regional etisk komite (REC) Nord. I og med at personene i fagoppgavene er anonymiserte, mente de at det ikke var nødvendig med skriftlig samtykke fra de eldre.

Hva materialet forteller

I det følgende skal jeg kort beskrive Jørgen, Ruth og Ida. Informantene er gitt fiktive navn i presentasjonen. De tre brukerne som studentene har fulgt i 10 uker er eldre personer. To av brukerne Jørgen og Ruth er nylig kommet på sykehjemmet, mens den tredje beboeren, Ida har bodd på sykehjemmet over lang tid.

JØRGEN

Jørgen er midt i 80-årene og bor i en by i Nord-Norge. Han er gift og har barn og barnebarn. Han er en mann som har jobbet i hele sitt yrkesaktive liv. Han har hatt en overordnet stilling med mange ansatte i en bank. Jørgen er gift, har to barn. Barna bor i en annen del av landet. Etter hjerneslaget var det ikke mulig for Jørgen å bo hjemme i leiligheten, fordi det ble for tungt for kona å pleie han. Han flyttet til sykehjemmet på permanent basis, som kanskje kunne føles som siste stoppested for Jørgen. Det følte tungt for Jørgen. Det påvirker hans adferd blant annet ved at han ved flere anledninger er aggressiv ovenfor kona når hun kommer på besøk. Enkelte ganger er han aggressiv ovenfor sine medbeboere, særlig de kvinnelige beboerne. Etter det Jørgen har gitt uttrykk for, er han en mann som er ensom. Han virker ofte trist, frustrert og sint over situasjonen han er havnet i. Studenten velger reminisensarbeid som tiltak et og får i stand er mimregruppe sammen med en annen mannlig beboer. Tema skulle spinne rundt mennenes tidligere liv og interesser. Begrunnelsen var at dagene på sykehjemmet er preget av ensomhet og lange dager for Jørgen. Personalet har liten tid til å sitte ned og prate med han. Damene på avdelingen har han liten relasjon til, og den ene mannen foruten Jørgen er sengeliggende på avdelingen. Det han ser frem til er når kona kommer på besøk. Siden han har et lite sosialt nettverk er dette utgangspunktet for opprettelsen av mimregruppen. Resultatet av tiltaket er positivt. Jørgen virker i bedre humør allerede etter første møte. Personalet og kona rapporterte at det virket som han var blitt i bedre humør og hyggeligere å ha med då gjøre. Situasjonen noe endret etter at mimregruppa startet. Han har fått seg en

mannlig medbeboer å snakke med - et tiltak som fortsatte etter at studenten var ferdig i praksis. Det synes som han trives sammen med sin nye «mimrepartner».

RUTH

Ruth er en enke på 75 år. Hun har mange barn boende i nærheten. Hun har for et halvt år siden fått fast plass på ei langtidsavdeling på sykehjemmet i den byen hun har vokst opp. Hun fikk hjerneslag og er nå lam i den ene foten og armen. Ruth har vært yrkesaktiv store deler av voksenlivet. I tillegg har hun vært familiens midtpunkt, samlet familien til middag, besøk og holdt familien samlet i alle anledninger. Dessuten har hun vært aktiv i ulike organisasjoner og levd et aktiv liv blant annet vært flink å være ute. Nå har Ruth fått diagnosen depresjon som gjør at hun har gode og dårlige dager. På hennes dårlige dager vil hun ikke ut av sengen, hun roper en del og vil bare hjem til huset sitt. På disse dagene vil hun helst at personalet skal være inne på rommet sammen med henne. Er hun på stua, blir hun usikker og vil ut av situasjonen. Da begynner hun å stønne og rope. Da vil hun inn på rommet eller hjem til huset sitt.

Studenten som følger opp Ruth, er opptatt av å ivareta Ruths ønsker og behov. Hun tar Ruth på ordet, og ordner det slik at Ruth kan få komme hjem til huset. Det underliggende målet er å få Ruth til å innse at hun ikke er i stand til å bo hjemme alene mer. Bare det å få vite at hun kan komme hjem en tur, lyser med en gang opp tilværelsen for Ruth. Studenten skriver: *Det å komme hjem, ble en opplevelse som endret Ruth. Tårene trillet da hun sto på trappa, og hun takket studenten gang på gang at hun tok henne med hjem. Inne i huset hang mange bilder på veggen, og Ruth fortalte stolt om alle familiemedlemmene. De drakk kaffe og så i 3 billedalbum samt duker Ruth hadde heklet etc. Ruth ble så glad at hun takket og takket, inn i mellom gråt hun. Fra den dagen var ikke Ruth til å kjenne igjen. Det å komme hjem, hadde vist at dette kunne hun mestre. Hun kunne dra hjem uten at noe hindret henne. Hun kunne også dra på besøk om hun hadde lyst, og viste nå at det ikke var noe som stoppet henne annet en å ta en taxi eller få noen av familien til å hente eller kjøre henne. Hun bestemte seg for å begynne å trives bedre, og begynte fra den dagen å få en hjemmefølelse på rommet sitt.*

IDA

Ida er en enke på 80 år. Hun bor på et sykehjem i et fleretnisk kyst- og fjordkommune. Barna og barnebarna bor langt unna sykehjemmet. Ida begynner å bli glemsk. Hun er same, men det er det ingen som snakker høyt om, selv ikke Ida. Hun vil på død og liv skjule at hun er same. Studenten som har praksis på dette sykehjemmet, kan samisk og ser at Ida er samisk. En dag hun er innom henne for å stelle henne, snakker hun samisk til Ida. Ida blir på sin side fornærmet, og vil ikke snakke mer med henne.. Studenten velger å godta det. På samme tid snakker Ida til de andre beboerne når hun sitter i dagligstua. Hun sier følgende:

Jeg forstår ikke hvorfor denne jenta snakker lappisk til meg. I stedet for å innrømme sin samiske bakgrunn og livserfaringer, benekter hun sin tilknytning til samisk kultur. I stedet snakker hun nedsettende om studenten som er et uttrykk for at hun ikke bare tar avstand fra samisk kultur, men også fra seg selv. Det går noen uker som om ingenting har skjedd. Studenten holder av lav profil på avdelingen, og bringer ikke tema opp mer. Hun avventer situasjonen etter råd fra kontaktlærer. En dag studenten kommer inn på rommet for å stelle henne, ber Ida henne å lukke døra. Da forteller Ida studenten at hun kan samisk, men at hun ikke vil at de andre beboerne og de ansatte skal vite om det. Etter hvert får de et godt forhold og har mange samtaler på samisk. Det studenten er klar over, er at det å skjule sin etniske identitet er en del av historien blant befolkningen i nord. Det som overrasker studenten, er at undertrykkelsen er så sterkt internalisert i mennesket til tross for at fornorskningspolitikken offisielt er over.

DISKUSJON

Studentenes erfaringer taler hver for seg, som fører til en dypere forståelse av beboerne på sykehjem. Historiene om Jørgen, Ruth og Ida er tre eksempler på hvordan studentene har implementert kulturforståelse i miljøarbeid. De har benyttet ulike tilnærminger, men har hatt en grunnleggende interesse av å bli ordentlig kjent med brukeren. En av studentene benyttet metoden reminisensarbeid og dannet ei mimregruppe. Studenten tok i bruk symboler fra den materielle kultur som gamle gjenstander fra brukerens tidligere yrkesaktive liv. Studenten benyttet de ressursene som fantes i nærmiljøet, innhentet gamle penger fra den tida Jørgen jobbet i bank, dro på biblioteket og lånte bøker med bilder og tekst om byen for 30 år tilbake i tid. Dessuten fikk studenten låne gamle gjenstander fra museet og var innom mennenes tidligere arbeidsplasser der hun fikk bøker og tidsskrifter fra deres yrkesliv.

Pensjonisttilværelsen er overgang for mange, særlig for menn. For mange er det frihet til å

gjøre hva man vil, særlig for lønnsarbeideren. Men for noen har yrkeslivet vært noe mer enn bare å gjøre sin plikt for å tjene til livets opphold. Arbeidet har som i Jørgens tilfelle vært en karriere som han har knyttet mye av sin identitet og yrkesstolthet til. Derfor kan overgangen til pensjonisttilværelsen for mange menn være tap av selvrespekt som igjen påvirker forholdet til andre mennesker. Det er få miljøtiltak som ivaretar menn på sykehjem. For Jørgen førte overgangen til pensjonisttilværelsen ikke bare til en tilbaketrekning fra arbeidslivet, men også fra det sosiale livet. Gjennom målrettet miljøarbeid klarer studenten å få Jørgen til å møte en annen beboer i ei mimregruppe, og gjennom prosessen klarer Jørgen å finne tilbake til ny og bearbeidet identitet. Humøret steg, og han så ut til å trives bedre. En annen student tok utfordringen med å følge opp en beboer som ble ansett for å være litt vanskelig å ha med å gjøre blant de ansatte. Studenten klarte å samhandle og kommunisere med henne på en måte der hun forsto den eldre kvinnens behov. Slik fikk beboeren tillit til studenten. Studenten velger å ta beboer med hjem til hennes bolig slik at hun får stagget sin hjemlengsel. Hun kontakter dattera og får til et samarbeid. Dattera er behjelpelig der det er nødvendig. Studenten planlegger grundig dagen de skal dra. Hun bestiller taxi god tid i forveien, og sørger for at Ruth er godt forberedt til dagen da de skal besøke hjemmet som hun plutselig måtte forlate på grunn av alvorlig sykdom. Når kroppen svikter, og minnene svekkes, blir det mye å bearbeide på en og samme tid. Da er det viktig at sykehjemmet og omsorgsboligen ikke bare blir et oppbevaringssted, men et sted der de eldre kan få bearbeidet sin livsovergang og sitt helsetap. Mange eldre klarer ikke å trives når de kommer på sykehjemmet. De er urolige, vandrer mye og maser ustanselig om å få komme hjem. I lengden går dette på tålmodigheten løs hos pleierne. Hjemmet rommer noe mer enn den fysiske boligen. Stedet der en bor og landskapet rundt samt kontakten og samholdet som har eksistert og eksisterer mellom folk på stedet er en viktig helsefremmende faktor. Mange pleiere velger å realitetsorientere de eldre som maser om å komme hjem, om at sykehjemmet er deres nye hjem nå. Mange beboere vil aldri klare å føle seg hjemme på et sykehjem eller omsorgsbolig, da de ikke finner igjen den basale tryggheten de har hatt i sitt eget hjem (Hauge/Jakobsen, 2008). I eksemplet med Ida bruker studenten sin samiske språkkompetanse som nøkkel for å få kontakt. Via studentens kyndige blick ser hun at Ida er same, og begynner å snakke samisk til en beboer som reagerer negativt på at studenten snakker samisk til henne. Studenten holder av lav profil på avdelingen, og bringer ikke tema opp mer. Hun avventer situasjonen, da hun kjenner til den harde fornorskningsprosessen som har foregått i kyst- og fjordstrøkene i Nord, og at mange gamle kan føle det som et stigma når samisk identitet blir brakt på bane. Slik jeg ser det, skjer det en indre prosess hos Ida, der hun erkjenner at hun er same og kan snakke samisk. Ida er på

institusjon i et såkalt fornorskningsområde der samisk nesten ikke snakkes. Idas minoritetsposisjon på institusjonen har ført til at Ida har prøvd å skjule sitt samiske språk og dermed sin samiske identitet. Samtalen med studenten har vekt noe hos Ida. Livet blir plutselig noe meningsfullt for Ida. Hun har funnet en person, en meningsfelle hun kan snakke samisk med på institusjonen. Det treffer noe i henne. Samisk er hennes morsmål – hjertespråket. Ida har blitt bevisst hvem hun er etnisk sett, og da åpner hun for mer kontakt med studenten.

I eksemplet med Ida bruker studenten sin samiske språkkompetanse som nøkkel for å få kontakt. Via studentens kyndige blikk ser hun at Ida er same, og begynner å snakke samisk til en beboer som reagerer negativt på at studenten snakker samisk til henne. Studenten holder av lav profil på avdelingen, og bringer ikke tema opp mer. Hun avventer situasjonen, da hun kjenner til den harde fornorskningsprosessen som har foregått i kyst- og fjordstrøkene i Nord, og at mange gamle kan føle det som et stigma når samisk identitet blir brakt på bane. Slik jeg ser det, skjer det en indre prosess hos Ida, der hun erkjenner at hun er same og kan snakke samisk. Ida er på institusjon i et såkalt fornorskningsområde der samisk nesten ikke snakkes. Idas minoritetsposisjon på institusjonen har ført til at Ida har prøvd å skjule sitt samiske språk og dermed sin samiske identitet. Samtalen med studenten har vekt noe hos Ida. Livet blir plutselig noe meningsfullt for Ida. Hun har funnet en person, en meningsfelle hun kan snakke samisk med på institusjonen. Det treffer noe i henne. Samisk er hennes morsmål – hjertespråket. Ida har blitt bevisst hvem hun er etnisk sett, og da åpner hun for mer kontakt med studenten.

Studentene som jeg har veiledet, er i utgangspunktet motivert for å lære hva det vil si å benytte et kulturalanalytisk perspektiv i fagoppgavene sine. De er oppvokst i et flerkulturelt område og har denne kompetansen som en del av kroppen (Nymo 2004). De ser nytten av å ha denne kompetansen i sitt fremtidige yrke i sin kommune etter utdanningen. Gjennom å lytte til de eldres fortellinger og få del i de skjulte (minoritets)historiene, ble gjenkjennelsen merkbar. Studentenes egne normer og verdioppfatning ble styrket ved at de opplevde at kulturbakgrunn hadde betydning også i eldre år. Gjennom mimregruppe, hjemmebesøk og språkstimulering la de til rette for bedre helse og trivsel hos de eldre. De eldre våknet liksom til liv, ble klarere i blikket og fikk en friskere hamlet. Studentene på sin side opplevde at blikket åpnet seg fra et dødt til et mer kyndig blikk. Det førte til en mer helhetlig forståelse av mennesket, der de forstår at mennesket er mer en kropp, diagnose og vanskelig adferd. Om det ble et mer likeverdig forhold mellom studentene og de eldre kan diskuteres. I hvert fall

skjedde det en utjevning av asymmetrien i forholdet mellom bruker og student. Erkjennelsen av at det finnes et menneske bak kroppen, diagnosen og adferden, minimaliserte maktforholdet. Om det fjernet det helt, er utvilsomt. Til det er omsorgstjenesten for mye styrt av fastlagte mønstre med en klart definert rollefordeling i hvem som er de overordnede og hvem som de underordnede.

OPPSUMMERING

I denne artikkelen har jeg benyttet et mangfoldig kulturbegrep, både det at kultur er noe materielt, immaterielt, skjult, relasjonelt og at denne relasjonen inneholder makt. I faget miljøarbeid er det viktig å ha med seg at kultur også er noe materielt, ikke bare noe immaterielt. Det skyldes at kulturlandskapet, hjemmet, bilder, tradisjonsmat, gamle gjenstander og språket er viktig for identiteten og for å holde fast på hvem de er - i en fremmed sykehjemskontekst. I denne artikkelen har jeg vist hvordan studentene gjennom en kultursensitiv tilnærming evnet å bedre trivselen for Jørgen, Ruth og Ida. På den måten ivaretok studentenes beboernes dypereleggende verdier, normer, væremåte og mentalitet. Gjennom å kombinere det materielle og immaterielle kulturbegrepet i miljøarbeidet, utviste de en kulturforståelse i praksis som både styrket de eldre og dem selv.

Totalt har jeg hatt tilgjengelig 10 oppgaver innenfor et gitt tidsrom som omhandler eldre. Tre av dem presenteres her. En kultursensitiv tilnærming kan med fordel benyttes overfor andre brukergrupper.

LITTERATUR

- Berger, Peter/Luckman, Thomas. (1966). *Den samfunnsskapte virkelighet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Danielsen, Kirsten. (1990). *De gammeldagse piger*. Eldre kvinner forteller om sitt liv. Oslo: Pax Forlag.
- Edvardsen, Edmund. (1997). *Nordlendingen*. Oslo: Pax forlag.
- Bergland, Ådel. (2006). "Trivsel i sykehjem. En kvalitativ studie med utgangspunkt i mentalt klare beboeres perspektiv". Doktoravhandling, Det medisinske fakultet. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Hauge, Solveig/Jakobsen, Frode. (red) (2008). *Hjem, eldre og hjemlighet*. Oslo: Cappelen Akademisk forlag.
- Heggestad, Anne Kari Tolo. (2014). *To be taken seriously as a human being. A qualitative study on dignity in dementia care*, Oslo: Universitetet i Oslo, mai, 2014.
- Klausen, Arne M. (1970). *Kultur- variasjon og sammenheng*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Lillevold, Kristin Fragell. (2007). Husker du ...? *Sykepleien*, 95 (11): 67–69.
- Meløe, Jakob. (1995). Steder. *Hammarn*, nr. 3 (6-12).
- Minde, Gunn-T. (2004): *Daza Lahkkai - på norsk vis. En kartlegging av helse- og sosialtjenesten i Tromsø kommune*. HIF-rapport nr. 12. Alta: Høgskolen i Finnmark.
- Minde, Gunn-T. (2004). Kritiske perspektiver på institusjonstjenesten. *Hjelp i kontekst. Praksis, refleksjon og forskning*. Tronvoll, Moe, Henriksen (red). Porsanger: Idut forlag.
- Minde, Gunn-T. (1995). "Å, vi klare oss". En sosiologisk undersøkelse av behov og etterspørsel etter offentlige velferdsordninger hos eldre samer i en flerkulturell kommune. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Myskja, Audun. (2006). *Den siste song: sang og musikk som støtte i rehabilitering og lindrende behandling*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Nymo, Randi/Minde, Gunn T.(2014). Makt og kvalitet. hvordan urfolks- og minoritetspasientenes kulturelle erfaring og kunnskap trer fram i møte *med tjenesteutøverne i en rehabiliteringsprosess. Samhandlingsreformen under lupen*. Kassah, Tingvoll, Kassah (red). Bergen: Fagbokforlaget.
- Nymo, Randi. (2004): "Kroppen som bærer av kultur og livsanskuelse" i *Hjelp i kontekst. Praksis, refleksjon og forskning*. Tronvoll, Moe, Henriksen (red). Porsanger: Idut forlag.
- Gjerum, Rikke, Sagen, Line. Solbjørg, Henny. (2014). Kultur og helse i reminisensarbeid – om aktivt medborgerskap i *Samhandlingsreformen under lupen*. Samhandlingsreformen under lupen. Kassah, Tingvoll, Kassah (red). Bergen: Fagbokforlaget.

Saus, Merete. (2006). *Kontekstuelt barnevern*. Tromsø: Barnevernets utviklingscenter.

Solheim, Kirsti. (2009). *Demensguide*. Holdninger og handlinger i demensomsorgen. Oslo: Universitetsforlaget.

Stortingsmelding 13 (2011-2012). *Utdanning for velferd. Samspill i praksis*.

Van Manen, Max. (2007). *Researching, Lived Experience Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*. Winnipeg, Manitoba, Canada: The Althouse Press.

INTERNETTRESSURSER

www.skuvla.info.no. Samisk skolehistorie I,II, III.